

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA a DEMOGRAFIA

SLOVAK STATISTICS
and DEMOGRAPHY

2/2015

ročník/volume 25

Recenzovaný vedecký časopis so zameraním na prezentáciu moderných štatistických a demografických metód a postupov.

Scientific peer-reviewed journal focusing on the presentation of modern statistical and demographic methods and procedures.

Článok/Article: 7

Typ článku/Type of article: názory/opinions

Strany/Pages: 63 – 70

Dátum vydania/Publication date: 15. apríl 2015/April 15, 2015

Názory/Opinions

**ŠTATISTIKA VERZUS HODNOTENIE UNIVERZÍT.
Môžeme veriť globálnym rebríčkom?**

**STATISTICS VERSUS UNIVERSITY RANKINGS.
Should we trust global rankings?**

V slovenských médiách sa z času na čas objavujú zahraničné rebríčky univerzít. Najväčšie ohlasy, samozrejme, vyvolá fakt, že v prvej päťstovke nie je ani jedna vysoká škola zo Slovenska. Aké sú tieto rebríčky a do akej miery im možno veriť? Prečo sa hovorí práve o prvej päťstovke, inde o stovke alebo tisícke? Médiá nemôžu publikovať metodiku a výpočty rebríčkov, zameriavajú sa len na výsledky, ktoré verejnosť prijíma ako absolútne. Je to pochopiteľné a nemožno sa tomu čudovať. Na odbornejšom fóre, napríklad na stránkach tohto vedeckého časopisu, by som si však dovolil diskutovať túto problematiku trochu podrobnejšie, i keď nie hĺbkovo (na to by bola potrebná štúdia s rozsahom aj niekoľkých desiatok strán).

Sú teda ideové východiská a štatistické procedúry hodnotiacich agentúr korektné? Pozrime sa na najznámejšie rebríčky univerzít vo svete prostredníctvom niektorých odborných štúdií, ktorých možno prekvapujúco nie je málo. Cieľom nie je obrana slovenských univerzít pomocou spochybňovania rebríčkov. Napokon, ak malé Slovensko nemá zastúpenie v prvej päťstovke najlepších univerzít sveta, ale z približne 20-tisíc hodnotených univerzít sú niektoré slovenské v prvej tisícke, nie je to možno až také zlé. Otázkou do diskusie je skôr heterogenita slovenských univerzít, to, či „variačné rozpätie kvality“ nepresahuje pomyselnú mieru únosnosti a spodná latka nie je príliš nízko, resp. či nie je položená celkom na zemi. Postavenie spodnej latky ruka v ruke so štatistickým rozložením súboru škôl podľa kvality (predpokladám, že až nadmieru asymetrickým – „málo kvality a veľa ostatného“) je podľa mňa závažnejší problém ako postavenie tej hornej.

Stačí niekoľko desiatok minút a v počítači môžete mať desiatky relevantných štúdií, ktoré sa zaoberajú hodnotením univerzít, resp. hodnotením hodnotení univerzít v globálnej mierke, ale aj na úrovni viacerých krajín. Väčšina z nich je z americkej a západoeurópskej proveniencie, avšak rýchlo pribúdajú ázijské štúdie. Vedecká debata o kvalite a relevantnosti rebríčkov je skutočne plodná. Okrem iných sa do nej zapájajú aj geografi zaoberajúci sa geografiou edukácie. Viacero takýchto štúdií bolo publikovaných v renomovaných geografických periodikách.

Globálnych rebríčkov je menej, ako by sme očakávali. Na prstoch jednej ruky spočítame tie, ktoré už istú históriu majú. Nie je však dlhšia ako dve-tri dekády a myslím si, že ju môžeme spájať s novou „postindustriálnou“ érou, ktorá priniesla o. i. liberalizáciu a silnejšiu ruku trhu aj do oblasti vysokoškolského vzdelávania vrátane želanej, ale možno v niektorých prípadoch i neželanej masifikácie (extenzívnosť, kvantita nemôže ísť celkom ruka v ruke so zachovaním kvality), inými slovami, rapídne zvýšenie možností obyvateľstva vstúpiť do univerzitného vzdelávania. Tieto procesy prebiehajúce v „západnom svete“ po páde socialistických režimov veľmi rýchlo prenikli aj do stredovýchodnej Európy. Napr. v USA dosiahol v roku 2013 podiel absolventov stredných škôl prijatých na vysokú školu (college

alebo university) takmer 66 %¹ (pred pár rokmi dokonca prekonával hranicu 70 %). V najrozvinutejších krajinách sveta tieto hodnoty v posledných desaťročiach rástli, prudký rast zaznamenali aj v krajinách bývalého východného bloku. Napríklad na Slovensku podiel presahoval dve tretiny z daného populačného ročníka (18-ročných, resp. 19-ročných), čo je najväčší možný „menovateľ“ v týchto podieloch. Na webe sa dajú nájsť v serióznejších printových médiách niektoré odborné i novinové články, ktoré naznačujú problémy so vzdelávaním aj v takých krajinách ako USA alebo Veľká Británia. Nechcem mechanicky porovnávať „enrollment rate“ na Slovensku či v Česku a v USA či Veľkej Británii. Ide o porovnanie dvoch zdanlivo rovnakých čísel, ibaže ich vývoj bol viac-menej prirodzený (skokový). Tieto globálne vysoké čísla v nadpriemerne vyspelých krajinách sveta sú totiž hlavným dôvodom vzniku rebríčkov univerzít. Bolo len otázkou času, kedy na rôzne ekonomické rebríčky nadviažu rebríčky škôl, pretože aj trhovo orientované a čoraz viac globalizované školstvo neponúka nič iné ako produkt. Univerzity sú produktom liberalizácie a globalizácie, ale podľa niektorých autorov zároveň ich ťahúňom a hybnou silou.

V geografii a priestorovej vede sa od 90. rokov rozvíja teória učiacich sa regiónov, v ktorej sú univerzity jednou z hybných síl regiónov.² Podobne sa zdôrazňuje úloha univerzít v koncepte tripple helix (univerzity – firemný sektor – vláda), ktorého prvopočiatky siahajú do 80. rokov minulého storočia.³ Univerzity teda majú istú moc, ovplyvňujú regionálny rozvoj, sú potenciálnym motorom rastu, ale do istej miery môžu predstavovať „národný poklad“. Cambridge či Stanford sa nedajú vybudovať zo dňa na deň, nedajú sa kúpiť ani sprivatizovať. Symbolizujú tradíciu, sú niečo ako „knowledge centers“. Celý sled vymenovaných faktorov celkom zrejme a logicky vyústil do snáh priniesť hodnotenia a rankingy. Za podstatný činiteľ považujem „marketizáciu“ univerzitného vzdelávania a čoraz väčšiu mieru „globálnej súťaže“ aj v súvislosti s rastúcou mobilitou a celkovo nadnárodným a sieťovým charakterom (networking) univerzitného vzdelávania v súčasnosti.⁴ Za istý dôkaz takéhoto sieťovania možno považovať patentovú sieť a jej evolúciu (jadrá a priestorové prepojenia patentov z pohľadu pôvodcu a prihlasovateľa), keďže veľké množstvo patentov vzniká práve v univerzitnom prostredí.⁵ V rámci týchto evolučných procesov

¹ US Department of Labor, Bureau of Labor Statistics. *College Enrollment and Work Activity of 2013 High School Graduates*, dostupné na bls.gov/news.release/hsgec.nr0.htm.

Ďalšie zaujímavé údaje možno nájsť v rozsiahlej publikácii OECD dostupnej na webe ako pdf: *Education at Glance 2014*, s. 330 – 331 a v prílohových tabuľkách.

² Zaujímavé štúdie na túto tému okrem mnohých iných priniesol Morgan, K. (1997): *The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Renewal*. In: *Regional Studies*, 31, č. 5, s. 491 – 503.

Pozri aj stránku learning-regions.net.

³ Lowe, C. U.: *The Triple Helix – IH, industry, and the academic world*. In: *The Yale Journal of Biology and Medicine*, 1982, č. 3 – 4, s. 239 – 246.

Etzkowitz, H. – Leydesdorff, L.: *The Dynamics of Innovation: From National Systems and 'Mode 2' to a Triple Helix of University-Industry-Government Relations*. In: *Research Policy*, 2000, č. 2, s. 109 – 123.

⁴ K tejto téme opäť existuje rad zaujímavých štúdií, napríklad:

Jalowiecki, B. – Grzegorz, J. G.: *Brain drain, brain gain, and mobility. Theories and prospective methods*. In: *Higher Education in Europe*, 2004, č. 3, s. 299 – 308.

Heike, J.: *Transnational mobility and the spaces of knowledge production*. In: *Social Geography Discussions*, 2007, č. 3, s. 79 – 119.

⁵ Veľmi zaujímavú štúdiu na túto tému publikovali v slovenčine Ondoš, S., Polonyová, E. a Lehocký, F. s názvom *Inovátori vo výskume a vývoji technológií v Bratislave*. In: Buček, J. – Korec, P., eds. *Moderná humánna geografia mesta Bratislava: priestorové štruktúry, siete a procesy*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2013.

Dostupné na http://humannageografia.sk/zam_detail_download.php?id=39.

je celkom prirodzené, že skrsla myšlienka porovnávania univerzít. Samozrejme, do úvahy treba brať fakt, do akej miery sú za tým „komerčné“ a do akej miery „nekomerčné“ záujmy a hľadiská ich tvorcov.

V literatúre možno nájsť i rozporuplné informácie o histórii a pozadí vzniku rôznych rebríčkov. Veľmi dobrý prehľad poskytuje jedna z najcennejších rozsiahlych štúdií zameraná na hodnotenie rankingov od Andrejsa Rauhvargersa pod gesciou Asociácie európskych univerzít (EUA) z roku 2011.⁶ Táto štúdia uvádza prvé rankingy na národnej úrovni už v 80. rokoch 20. storočia, niektorí ďalší autori sa zmieňujú o 70. rokoch. Niektoré špecializované rebríčky univerzít sa však zrejme zostavovali už v druhej polovici 19. storočia. Nie je pritom prekvapujúce, že väčšina rebríčkov, ktoré vznikli v 20. storočí, pochádza z USA. Prehľadávanie rôznych zdrojov potvrdzuje, že za rozmachom a expanziou ázijských, predovšetkým však čínskych univerzít treba hľadať zvýšené úsilie čínskych záujmových skupín v oblasti hodnotenia univerzít. V 90. rokoch to boli národné čínske rebríčky (napr. žurnál *Asiaweek* publikoval rebríček ázijských univerzít v období rokov 1997 – 2000). Do prelomu milénia neexistoval ani jeden komplexný globálny rebríček. Stav sa zmenil v roku 2003, keď organizácia *Centre for World-Class Universities* publikovala v rámci šanghajskej Jiao Tong University prvú sériu tzv. šanghajskeho rebríčka. Jeho prvým konkurentom sa stal *Times Higher University Ranking*, ktorý pôvodne publikovala korporácia QS Quacquarelli Symonds Limited, od roku 2010 však patrí pod korporáciu Thomson Reuters. Vzhľadom na to, že tieto dva rebríčky boli prvé, sprevádzala ich diskusia a vzájomné porovnávanie. Aj z tohto dôvodu boli verejnosťou vnímané ako „najviac zavedené“. V súčasnosti už existujú aj ďalšie rebríčky hodnotenia univerzít, niektoré viac, niektoré menej špecializované. Spomeňme napr. rebríček, ktorý ďalej vo vlastnej réžii zostavuje Quacquarelli Symonds po „odtrhnutí“ sa a prechode pôvodného k Thomson Reuters, ďalej *Global University Ranking – Reitor* (Rusko), holandský *Leiden Ranking*, ale existuje aj ďalších minimálne sedem, o ktorých možno získať relevantné informácie⁷.

Aké sú základné nedostatky, resp. slabšie miesta rebríčkov? Skôr ako sa budeme venovať ich podstate, je potrebné zdôrazniť, že vzhľadom na to, že sú príliš heterogénne a odlišné, čiže neporovnateľné, zostaviť absolútny „rebríček rebríčkov“ nie je jednoducho možné. Ak chceme rebríčky komentovať, mali by sme sa venovať tejto potenciálnej kauzálnej reťazi: neurčitosť – nekontrolovateľnosť – nezmerateľnosť – nepresnosť (?) alias „*from uncertainty through uncheckability to inaccuracy*“? Odhliadnuc od toho, aké indikátory sa použijú, nie vždy sa dá presne určiť, či boli výpočty korektné a ako sa k syntetickým indikátorom hodnotiteľa dopracovali. Primárne dáta nie sú dostupné v excelovom súbore, v ktorom by sa dali preveriť vstupné dáta, najmä to, či boli korektné „namiešané“. Niektorí zostavovatelia rebríčkov vás „do kuchyne“ pustia viac, niektorí menej, ale nikdy nie dostatočne. Ide o ťažko získané dáta, preto ich vysvetlenie, že nechcú zverejňovať celé know-how, je pochopiteľné a tak trochu sa s ním aj počíta. Ďalšie slabé miesta rebríčkov univerzít vo všeobecnosti opisujú viaceré štúdie, ktoré pri sumarizovaní nedostatkov čiastočne

⁶ Rauhvargers, A.: *Global University Rankings and Their Impacts*. European University Association. Brussels, 2011.

⁷ Pozri už spomenutú publikáciu Rauhvargersa, s. 12 a odkazy na rebríčky, ich výsledky a metodiku dostupné na webe.

vyžívam a komentujem, resp. kritickú analýzu ďalej rozvíjam a dopĺňam.⁸

Podľa môjho názoru najpodstatnejšie „body sporu“ alebo tie oblasti, ktoré najviac podliehajú kritike, sú:

1. *Dichotómia: veda a výučba (zároveň objektívne versus subjektívne merania)*

Má sa merať kvalita univerzít (výlučne) kvalitou ich vedy? Aký ma byť pomer váhy vedy a kvality výučby? Je to jeden zo zásadných sporov. V každom prípade „vedumerajúce, scientometrické“ rebríčky sú pod paľbou značnej kritiky.

V šanghajskej či leidskej rebríčke tvorí hodnotenie vedy dominantnú, resp. celú časť skóre. Asi neexistuje jednoznačná odpoveď na otázku, aký by mal byť správny pomer kvality vedy a výučby. Takto jednoznačne otázka ani nemôže byť položená. Problémom je totiž samotné meranie kvality vedy a výučby ako takej. Nech máme akékoľvek pripomienky k meraniu kvality vedy, toto meranie bude vždy viac objektívne (či menej subjektívne) ako meranie kvality výučby. Zároveň podľa môjho názoru platí, že v akejkoľvek oblasti (prírodné, spoločenské či technické vedy) je kvalitné vedecké zázemie nevyhnutné.

2. *Humanitné, spoločenské, prírodné, lekárske, technické odbory – všetko v jednom scientometrickom koši*

Táto časť kritiky smeruje k tomu, že výkonnosť výskumu (*research performance*), napríklad tzv. citačná obrátkovosť, v jednotlivých skupinách vied sa nedá priamo porovnať, že impaktové faktory⁹ (resp. mediány impaktových faktorov) sa odlišujú. Je to pravda, na druhej strane sú pokusy, ako tieto disparity pri meraní eliminovať. Niektoré metodiky sa o to pokúšajú viac či menej úspešne. Napríklad autori leidskej rebríčky vyvinuli dva „normalizované“ indikátory na meranie citácií, ktoré však majú svoje slabé stránky vyplývajúce z ich podstaty. Otázkou stále ostáva, či vôbec priamo porovnávať, resp. ako eliminovať tieto prirodzené disparity. Predstavitelia spoločenských vied argumentujú tým, že oveľa viac sa publikuje napríklad v knihách či zborníkoch (*proceedings*). Ako kompromis by sa mohlo javiť započítavanie monografií vydaných výlučne v prestížnejších vydavateľstvách (Springer, Ashgate a ďalšie).

Doslova kvantitatívna revolúcia monografií v slovenskom vysokom školstve (vrátane takých ťahov, ako je zriaďovanie pobočiek českých vydavateľstiev, aby monografia mohla byť „zahraničná“) by nás mala nabádať k opatrnosti aj na Slovensku. Je to pritom škoda, pretože mnohé kvalitné monografie sa dostávajú do jedného koša s málo kvalitnými. Určite je nesporné, že v spoločenských vedách je umiestňovanie časopiseckých publikácií s vysokým impaktovým faktorom náročnejšie ako napríklad vo fyzike či chémii, avšak treba tu nájsť rozumnú mieru kompromisu. Extrémne polohy – absolútna rovnosť či úplne „odpustenie“ spoločenským vedám –

⁸ Či už spomenutý *Rauhvargers*, ale aj ďalšie štúdie, pričom do pozornosti dávam najmä:

Jöns, H., – Hoyler, M.: *Global geographies of higher education: The perspective of world university rankings*. In: *Geoforum*, 2013, s. 45 – 59, ale aj

Billaut, J. C.: *Should you believe in the Shanghai ranking? An MCDM view*. In: *Scientometrics*, 2010, č. 1, s. 237 – 263.

⁹ V bežnom vedeckom diskurze sa udomácňuje jazykovo nekorektný termín „impakt faktor“.

určite nie sú vhodným riešením. Skôr je potrebné nájsť normujúce veličiny, ktoré disparity zohľadnia.

Ďalším problémom sú nové vedecké databázy (najmä Scopus v rézii zoskupenia Elsevier, ktorú možno chápať ako istú protiváhu či „novú konkurenciu“ databázy WoS), ktoré získavajú na význame a tým menia „rozloženie síl“. Už teraz je silná diskusia v prostredí prírodných vied, do akej miery a či vôbec je správne protežovať časopisy z Current Contents. Preferovanie časopisov Nature a Science v šanghajskej rebríčke (20 % váha) je taktiež podľa môjho názoru otáznou. Uverejnenie článku v týchto periodikách je nesporným úspechom, avšak v mnohých oblastiach sú viac cenené špecializované časopisy, ktoré umožňujú hlbšiu analýzu a prezentáciu výsledkov. Tieto dva časopisy sú navyše občas kritizované a podľa mňa celkom oprávnené.¹⁰

Ďalej by sa malo zohľadňovať, aká je štruktúra univerzít – ich fakúlt, resp. ústavov. Niektoré špičkové univerzity so spoločenskovedným a humanitným zameraním môžu „scientometricky“ držať krok možno iba s priemernými medicínskovedne či prírodovedne zameranými univerzitami. Áno, tie najlepšie a najväčšie univerzity sú väčšinou tie najkomplexnejšie, a teda tento problém by nemal nastať. Nezabudnime však, že rebríčky hodnotia takmer dve desiatky tisíc vysokých škôl vo svete! Ich štruktúra a komplexnosť výrazne varíruje. S tým súvisí aj zapojenie absolútnych a relatívnych (*per staff*) indikátorov (z hľadiska eliminácie rozdielnej veľkosti univerzít) a ich miešanie. Má sa zohľadňovať veľkosť univerzít alebo stačí prihliadať na ich efektivitu? Pritiahnuté za vlasy: môže vyhrať rebríček nejaký think tank piatich nositeľov Nobelových cien, ktorí si založia univerzitu? Sú špičkoví, relatívne na vrchole, ale sú len piati... Otázku ponechávam otvorenú, aj tu však bude potrebné hľadať rozumnú mieru kompromisu medzi váhou veľkosti a váhou efektívnosti.

3. Ako objektívne merať kvality pedagogiky; je to vôbec možné?

S kritikou v tejto oblasti sa možno stotožniť asi najviac. Sú to všetko iba kváziproxy indikátory (nepriame indikátory), ak ich vôbec indikátormi v pravom zmysle slova môžeme nazvať. Napríklad šanghajský rebríček meria kvalitu výučby na univerzitách počtom nositeľov Nobelových cien. To pokladám za úplne nevhodné. Ako píšú už spomenutí Jöns a Hoyler (2013, s. 48), šanghajský rebríček favorizuje dlhodobo etablované univerzity tým, že zohľadňuje počty Nobelových cien udelených už od roku 1901. Výsledkom sú situácie, keď sa univerzity „sporia“ o to, kam zaradiť napríklad Alberta Einsteina, keďže jeho pôvodná Berlínska univerzita sa rozdelila na dve nástupnícké univerzity. Ako píšú Jöns a Hoyler, v roku 2009 bola najlepšia nemecká univerzita University of Munich na 55. mieste v šanghajskej rebríčke, ale až na 98. mieste v ďalšom prestížnom rebríčku Times Higher University Ranking. To, že takémuto umiestneniu pomohli 16 nositelia Nobelových cien v prvej polovici 20. storočia, je zrejmé. V tejto súvislosti je namieste otázka, či merať váhu univerzít na základe ich histórie, a ak áno, tak do akej miery? Tradície asi zohľadniť treba, na druhej strane dokázať priamo a exaktne, aký je vplyv histórie a tradícií v takom početnom súbore, je v podstate nemožné.

Vráťme sa však k meritu veci. Kvalita výučby sa meria aj podľa „nezávislých“ prieskumov medzi vedcami, učiteľmi či absolventmi univerzít prostredníctvom peer

¹⁰ Pozri napr. <http://www.theguardian.com/science/2013/dec/09/nobel-winner-boycott-science-journals>.

review procesov. Minimálne otázný je však výber vzorky, návratnosť odpovedí a reprezentatívnosť takýchto prieskumov. Za toto je výrazne kritizovaný rebríček zostavovaný Times Higher University Ranking, v ktorom váha „subjektívnych“ kritérií (o ktorých výpovednosti možno vysloviť isté pochybnosti) dosahuje viac ako 50 % (návratnosť dotazníka iba okolo 5 %). Tento rebríček využíva aj tzv. atribúty prostredia, ale aj to sú zväčša iba nepriame indikátory, ktorých vypovedacia schopnosť je sporná (napríklad aj u nás diskutovaný pomer počtu študentov a učiteľov). Kým nebude existovať jednotná a transparentná metóda merania kvality výučby (čo asi nikdy nebude), práve kvalita výučby bude v prenesenom význame Achillovou päťou rebríčkov. Pomyselný kruh sa uzatvára, pretože nás to vracia k dôležitosti merania kvality vedy, čo je však, ako som sa už v tomto článku zmienil, terčom kritiky. Aj keby sme vymysleli jednotný globálny dotazník pre vedcov, záruka objektívneho hodnotenia konkurentov je sporná. Podobne aj keby sme vymysleli jednotný globálny dotazník pre študentov a absolventov, záruka objektívneho hodnotenia je sporná ešte viac. Sporné sú tiež pokusy o nepriame merania, napr. pomocou výšky platov učiteľov či priemerného času na získanie akademických postupov.

4. Zmeny metodiky v čase – zvyšujúci sa komparatívny „chaos“

Legitímna a pochopiteľná snaha o zlepšenie, spresnenie či zvýšenie objektívnosti rebríčkov má za následok menšiu možnosť porovnania výsledkov jedného rebríčka v čase, ale aj porovnávanie rebríčkov navzájom. Nie je to však a priori slabosť rankingov, ale skôr logické vyústenie iných slabých miest, ich kritiky a reakcie hodnotiteľov na ňu.

5. Prispôsobenie sa rebríčkom, snaha o nezlepšenie univerzity, ale zlepšenie jej postavenia

Možno sa stotožniť s Rauhvargersom (s. 14), ktorý píše, že napr. platy či čas postupov (*time to degree*), ale aj iné indikátory môžu byť predmetom manipulácie. Výstižná rečnícka otázka „*Improving quality or improving ranking positions?*“ je namieste. Platí, že nech budú rebríčky akékoľvek, snahou univerzít bude umiestňovať sa v nich čo najlepšie. Bolo by naivné veriť, že sa o to pokúsia len legitímnym spôsobom (napr. zvyšovaním kvality vedeckej produkcie). Aj univerzity sa správajú a musia sa správať komerčne. Pôsobia na vysokoškolskom trhu, ktorý sa najmä v západnom svete bude neustále zmenšovať v dôsledku populačnej implózie (nízka pôrodnosť – málo študentov). Samozrejme, je tu i etická otázka, do akej miery sa môžu poskytovatelia vzdelanosti správať na trhu tak ako ktorákoľvek súkromná firma. Aj na Slovensku sa objavujú prípady na hrane etiky podnikania, ktoré však často nie sú ničím iným ako prispôbovaním sa podmienkam a pravidlám (napríklad metodike delenia štátnej dotácie z úrovne ministerstva). Tak ako súkromné firmy „optimalizujú“, tak optimalizujú aj vysoké školy. Spomeňme opäť bezbrehé publikovanie monografií alebo vytváranie nových časopisov, ktoré si prívlastok vedecký sotva zaslúžia, či boj o každého študenta, nech už je akýkoľvek (a najhoršie je, keď to dotiahne až k diplomu).

6. Elitárske rebríčky

Niektoré rebríčky publikujú iba zoznam top univerzít, tzv. *ligu výnimočných* (napr. šanghajský rebríček, Times Higher University Ranking či ruský Reitor). Takýto postup sa stretáva s kritikou v zmysle – a čo ostatné univerzity? Keďže počet univerzít vo svete sa odhaduje na 20-tisíc, top 500 znamená iba prvé dva či tri

percentily. Snaha o identifikáciu elity je pochopiteľná, nie sú však tri percentily primálo? Ak existujú korektné iteračné procedúry pri výbere špičky zo širokého základu, nemal by byť problém identifikovať aspoň „hrubý rebríček“ všetkých hodnotených univerzít z prvého kola¹¹? Rozdelenie päťsto (Šanghaj) a tí ostatní má svoju „elitársku“ logiku, avšak uvedomme si, že aj univerzita na 954. mieste je stále v prvom decile. Na druhej strane, ak hovoríme o vrchole rebríčka, neverím, že akokoľvek objektívne zostavený rebríček dokáže jednoznačne a najmä objektívne(!) „rozsúdiť“, či je lepší Oxford, Cambridge alebo Harvard. Je to ako porovnanie dvoch ľudí, jeden má IQ 191 a druhý 189. Obaja sú super inteligentní, aj keď IQ prvého je o čosi vyšší. Aký test je skutočným odrazom inteligencie človeka? A čo je to inteligencia?

7. Jazyk a regionálne špecifiká: vystačíme si s historickou dominanciou anglo-amerických, resp. západných vedeckých databáz?

Túto otázku celkom logicky otvárajú najmä kritici mimo anglofónnej proveniencie, resp. západnej proveniencie. Prečo je potrebné rozlišovať medzi anglo-americkými a západnými databázami? Aj v rámci Európy existujú štúdie¹², ktoré hodnotia jazyk (dominanciu angličtiny, nutnosť jej využívania) ako bariéru. Tak, ako sa vytvárala istá dominancia a „nadvláda“ anglo-amerických, resp. západných univerzít, dominujú v hodnoteniach anglo-americké vedecké databázy. Čo nie je v angličtine, v podstate akoby ani neexistovalo. Niektorí autori poukazujú na neudržateľnosť tohto stavu. Osobne nemám na vec celkom vyhranený názor, ale isté je, že počas najbližších desaťročí budeme svedkami výrazného zníženia tejto hegemonie. Globalizácia, nové rastové póly, noví globálni hráči, to všetko povedie k zníženiu dominancie „západného“ sveta na všetkých „ihriskách“ – ekonomickom, vedeckom i univerzitnom. Už teraz sú zjavné snahy (vznik nových databáz, časopisov, univerzít) o oslabenie tejto hegemonie najmä v Ázii.

Na záver práve v súvislosti so 7. bodom okomentujem niektoré zaujímavé výsledky porovnania výsledkov dvoch najzavedenejších rebríčkov (šanghajský a Times Higher University Ranking) zo štúdie Jönsa a Hoylera, ktorí využili užitočné metodické prístupy geografie. To, že oba rebríčky elitných univerzít nie sú úplne odlišné, je jasné. Avšak napriek tomu sú medzi nimi aj niektoré výrazné rozdiely. V oboch rebríčkoch dominujú európske a severoamerické univerzity. Globálne rozdelenie bohatý sever – chudobný juh celkom jednoznačne a nie prekvapujúco funguje aj v univerzitnom vzdelávaní. Dlhodobá akumulácia kapitálu, následná podpora a možnosť podpory spolu s oveľa dlhšou stáročnou tradíciou univerzitného vzdelávania (čo je predovšetkým výhodou Európy) jednoducho musia rebríček ovplyvňovať a aj ho podstatne ovplyvňujú. Napríklad čisto z pohľadu vedy podiel Európy (samozrejme, hlavne „starej“ EÚ 15, na prvý pohľad možno s prekvapujúco relatívne nízkym zastúpením francúzskych univerzít) na publikáciách v Science Citation Index v roku 2008 predstavoval 35 %, podiel USA 28 %. V prepočte na počet obyvateľov by však Európa s USA súboj prehrala. Pri pohľade na prvú stovku v šanghajskom rebríčku v roku 2009 bolo 55 amerických

¹¹ Nehovoriac o tom, že v niektorých rebríčkoch si hodnotenie škola musí zaplatiť.

¹² Odporúčam tieto články:

Helms, G. et al.: Einfach sprachlos but not simply speechless: language(s), thought and practice in the social sciences. In: Area, 2005, č. 3, s. 242 – 250.

Bajerski, A.: The role of French, German and Spanish journals in scientific communication in international geography. In: Area, 2011, č. 3, s. 305 – 313.

a 11 britských univerzít. Podobnú americko-britskú hegemoniu vykazuje aj Times Higher University Ranking. Avšak značné rozdiely sa začínajú ukazovať pri pohľade na mapu top 200 univerzít, kde v šanghajskom rebríčku dominujú USA a Európa výraznejšie ako v Times Higher University Ranking, kde je frekvencia výskytu ázijských univerzít vyššia. Objavujú sa viaceré univerzity z Ázie, ktoré sú iba v Times Higher University Ranking, avšak v top 200 šanghajského rebríčka sa neobjavujú. Toto najlepšie demonštruje kardinálne odlišné metodické prístupy. S využitím jedného je dominancia „Západu“ takmer úplná, s využitím druhého nie. Ale aká je realita? Nuž realita bude vždy iba realitou daného rebríčka, teda realita s prívlastkom virtuálna.

Čo dodať na záver? Rebríčky univerzít sú dôležité a ich význam bude narastať. Bezvýhradne im veriť nemôžeme, ale potrebujeme ich. Niektoré z nich sú zrejme viac a niektoré menej priblížením reality priestorového rozloženia univerzitnej kvality. Kým však minimálne päť relevantných rebríčkov nevykáže aspoň trojštvrťinovú (hrubú) zhodu, budú nad nimi visieť otázniky. Istý obraz „geografickej reality“ však rebríčky nepochybne odrážajú. Napríklad fakt, že globálne mestá New York, Tokio, Londýn, ale aj Paríž (teda najvýznamnejšie svetové metropoly) sú z pohľadu výskytu ich univerzít na špici vo všetkých v tomto texte spomenutých rebríčkoch, potvrdzuje základné očakávané priestorové črty distribúcie kvality. Za priestorovou koncentráciou špičky vo vzdelávaní je potrebné vidieť koncentráciu priemyslu, súkromného sektora či tradíciu vzdelávania v týchto mestách. Na druhej strane rozmanitosť rebríčkov, ktoré využívajú rôzne postupy a prístupy, umožňuje vidieť realitu oveľa širšie, komplexnejšie. Každý individuálny rebríček bude však vždy iba výsekom reality a tak k nemu treba aj pristupovať. Ukazuje sa tiež, že nie vždy sa pri ich vytváraní a počítaní dodržia korektné štatistické prístupy a postupy a môžu byť niekedy „presným súčtom nepresných čísel“ (napríklad už spomínané nezohľadňovanie veľkosti, miešanie absolútnych a pomerných čísel, malá či pochybná vzorka pri prieskumoch percepcie a pod.).

BRANISLAV BLEHA

PROFESIJNÝ ŽIVOTOPIS

Doc. RNDr. Branislav Bleha, PhD., je vedúcim oddelenia demogeografie a demografie Katedry humánnej geografie a demogeografie Prírodovedeckej fakulty UK v Bratislave. Zaoberá sa predovšetkým prognózovaním, populačnou politikou a populačnou geografiou. Pôsobí ako podpredseda Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti (od r. 2010). Bol zodpovedným riešiteľom popularizačného projektu APVV so zameraním na popularizáciu demografie (2007 – 2008), tajomníkom štátnej úlohy „Zmeny demografického vývoja, Atlas obyvateľstva Slovenska“ (2003 – 2006). V súčasnosti je zodpovedným riešiteľom projektu APVV „Humánnogeografické a demografické interakcie, uzly a kontradiKCie v časopriestorovej sieti“ (2013 – 2016). Je prodekanom pre rozvoj a informačné technológie na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského. Publikoval viaceré komentáre k problematike univerzitného vzdelávania v mienkotvorných médiách.